

TEMA 4. Els impactes del turisme de masses: economia, societat, cultura, mediambient

En aquesta part del tema, intentarem donar resposta a les qüestions següents:

- Quins són els principals impactes ambientals que pot generar l'activitat turística?
- Quines diferències podem establir considerant les diverses modalitats turístiques i l'escala d'estudi, segons el punt de vista local o global?
- Quines mesures poden prendre's des de la gestió i planificació turística per a minimitzar i evitar impactes?
- Què és el turisme sostenible?

1. Principals impactes que pot generar l'activitat turística

El turisme, com a activitat econòmica que es basa en la utilització dels diferents recursos d'un territori, pot tenir un gran impacte sobre el medi o espai geogràfic. Així, la utilització d'aquests recursos i l'afluència més o menys massiva de turistes determinen impactes de caràcter ambiental, que poden tenir una gran repercussió quant a la conservació dels recursos, a la insostenibilitat dels models turístics desenvolupats i, en últim terme, a l'activitat turística en si d'una destinació concreta, que pot veure's afectada per la pèrdua d'interès per part de la demanda davant dels impactes ambientals que s'hi generen.

A l'hora de considerar els principals impactes ambientals derivats de l'activitat turística, cal esmentar les següents causes o factors explicatius:

- L'ocupació del territori per a adaptar-lo a l'activitat turística
- Els impactes relacionats amb la mobilitat dels turistes i la seua relació amb els mitjans de transport
- La generació de residus sòlids urbans per la concentració de població
- El consum de recursos hídrics necessaris
- L'activitat de les empreses que ofereixen serveis turístics
- Les activitats que s'hi realitzen i els comportaments dels turistes
- La construcció d'infraestructures d'accés, l'allotjament i els equipaments turístics

D'aquesta manera, si l'activitat turística transforma el territori per a adaptar-lo a les seues necessitats i per a oferir serveis que siguen atractius al turista,

aleshores pot entendre's que molts impactes s'originaran per la transformació del territori per a construir les infraestructures turístiques, els accessos, l'oferta d'allotjament, l'oferta complementària i els diferents serveis per a satisfer el turista.

Però, així mateix, molts impactes ambientals del turisme es relacionen amb la mobilitat, ja que el trasllat de persones cap a les destinacions turístiques suposa la utilització de mitjans de transport que originen un consum energètic, que de forma global contribueixen a la contaminació ambiental i a les emissions de contaminants, entre ells el CO₂, que finalment accelera l'escalfament global i el canvi climàtic.

A més, molts impactes ambientals estan relacionats amb els comportaments i les activitats realitzades pels turistes en les seues destinacions, sobretot quan ens referim a les més massives i habituals. Si no es preveuen els impactes, i si la gestió i planificació són **correctes o adequades**, llavors els impactes ambientals poden ser molt importants. Hi destaquen els següents: la generació de residus urbans, els consums d'aigua, la destrucció i degradació de recursos naturals i, en alguns casos, la pèrdua de biodiversitat de fauna i flora.

Comentario [MA1]: Em sembla que hauria de dir: *incorrectes o inadequades*

A continuació enumerem alguns dels impactes negatius relacionats amb l'activitat turística, però a més, indiquem alguns impactes positius indirectes que poden contribuir a la millora de l'activitat o del territori. Aquesta llista es basa en l'aportació de Lickorish i Jenkins (2000)¹, que van introduir una encertada relació d'impactes negatius i positius, encara que ha sigut adaptada amb un criteri simplificador i ha sigut completada amb altres criteris propis.

Els **impactes ambientals negatius** són:

- **Els relacionats amb la contaminació:**

- **De les aigües.** En relació amb els consums necessaris per a abastir les destinacions turístiques o zones de concentració de l'activitat. Entre elles, a tall d'exemple, destaquen: l'aigua consumida en determinades modalitats turístiques com ara parcs temàtics, turisme de golf, turisme de creuers, l'aigua consumida en els allotjaments i en els serveis de restauració, els consums relacionats amb piscines (públiques i privades) i zones de bany, etc.
- **De l'aire.** A pesar de ser una activitat poc contaminant de forma directa, la concentració massiva de persones en determinats enclavaments provoca problemes considerables quant a la contaminació pel trànsit. Els transports aeris i marítims representen una altra font de contaminació molt important.
- **Acústica.** Relacionada amb la massificació i l'arribada de visitants a qualsevol lloc. L'oci urbà es converteix en un dels

¹ LICKKORISH, L. i JENKINS, C., *Una introducció al turisme*, Ed. Síntesi, Madrid, 2000. El tema dels impactes ambientals apareix en el capítol 7, pàg. 113-116.

principals problemes en moltes ciutats especialitzades en el turisme urbà o cultural, sense oblidar impactes generats en àrees naturals per la concentració de visitants, amb clara incidència sobre la fauna.

- **Visual.** Determina la degradació total del paisatge, amb tot el que això pot suposar a l'hora d'oferir un atractiu al turista. La contaminació visual es produeix per una inadequada planificació urbanística o d'infraestructures i per la permissivitat en la construcció d'infraestructures, habitatges i equipaments.
- **Els vinculats a la mala planificació en els usos del sòl**

De vegades, la situació deriva en una clara ocupació intensiva del territori, amb problemes ambientals d'importància considerable, però com que estan concentrats en un àmbit concret permeten la conservació d'usos tradicionals en l'entorn. El problema apareix quan es produeix un ús extensiu del territori, amb la qual cosa davant de les plusvàlues i l'obtenció de beneficis econòmics a curt termini, es produeix una pèrdua dels usos tradicionals o bé es produeix una ocupació del sòl amb l'objectiu de desenvolupar activitats turístiques. Alguns exemples d'aquest problema els trobem en el turisme de sol i platja i, en menor grau, en algunes destinacions relacionades amb el turisme d'esquí. En el primer cas, aquesta modalitat està relacionada amb l'ocupació intensa del litoral i amb el desenvolupament urbà i residencial. Aquest és l'exemple més evident del problema relacionat amb els usos del sòl i amb el "monocultiu" urbà, com ha ocorregut en moltes destinacions mediterrànies espanyoles. La ocupació progressiva de la primera línia de platja i l'ocupació successiva de franges més allunyades, són fets que han marcat la generació de forts impactes ambientals negatius, que es s'agregen amb els recents desenvolupaments residencials en les zones prelitorals i fins i tot en les zones interiors més pròximes a les àrees litorals.
- **Destrucció o alteració del paisatge**

El paisatge o la qualitat paisatgística és un dels principals elements que es veuen afectats pel desenvolupament turístic. La introducció de nous elements en un paisatge determinat pot originar la transformació de les seues característiques tradicionals o de les característiques que permeten atraure la demanda. Un paisatge mal conservat o poc respectat pot determinar que la percepció del turista canvie o que no el trobe atractiu.
- **Generació de residus**

La generació de residus en àmbits turístics és una qüestió important, ja que la seua gestió per part dels ajuntaments dels municipis turístics representa una dificultat. L'estacionalitat de moltes activitats turístiques és un problema pel que fa a la posada en marxa dels serveis de recollida i gestió per a fer front als pics de generació de fems durant la temporada alta. A més, la instauració de models de desenvolupament turístic de caràcter polinuclear suposa un problema afegit quant als equipaments, contenidors, sistemes de recollida, etc.

- **Utilització massiva i destrucció dels recursos**

La inadequada o nul·la planificació pot tenir una repercussió negativa sobre determinats recursos com el sòl, els recursos hídrics, el paisatge o determinats espais naturals. Els models de desenvolupament insostenible es basen en una planificació inadequada, en l'abús dels recursos disponibles i en la dependència externa per a la disposar de recursos.

Clars exemples d'aquest problema són el consum de recursos hídrics per al turisme, per exemple vinculat a les zones de litoral massificades pel turisme de sol i platja; els consums d'aigua en les zones de muntanya en les estacions d'esquí (per als allotjaments i per a la creació de neu artificial amb canons de neu...); consums relacionats amb els camps de golf, etc.

- **Trastorns ecològics**

Es consideren alguns dels problemes que, en major o en menor grau, poden relacionar-se amb l'activitat turística, però que són generals a qualsevol activitat humana basada en models poc respectuosos amb el medi ambient.

- Pèrdua de biodiversitat
- Canvi climàtic
- Debilitament de la capa d'ozó
- Desertificació
- Destrucció d'ecosistemes

De forma indirecta, podem considerar algunes **contribucions positives** des d'un punt de vista socioambiental:

- **Conservació d'àrees naturals importants**

Una planificació adequada pot provocar la protecció de determinats àmbits geogràfics que anteriorment estaven afectats per altres activitats poc respectuoses. Els exemples més clars els trobem en les àrees naturals protegides o no, en determinades àrees del litoral o en la creació de zones de recreació a l'aire lliure.

- **Sensibilització de la població** davant de la singularitat de determinats espais o simplement per l'adequada utilització dels recursos. Es constata una major demanda per part de la demanda

Comentario [MA2]: Cal corregir-ho.

- **Conservació de recintes arqueològics i històrics**

L'activitat turística fa que de vegades es justifique la inversió econòmica a l'hora de preservar els recursos arqueològics i culturals. La no actuació sobre aquests valors podria suposar que es perden o es deterioren.

- **Millora de la qualitat mediambiental**

El turisme pot ser un catalitzador de bones pràctiques a l'hora de minimitzar l'impacte ambiental, ja que permet un major control dels factors que incideixen sobre els recursos i sobre els elements que poden

suposar un risc (control de la contaminació, conservació del paisatge, etc.).

- **Conservació i millora del paisatge**

La construcció d'edificis i equipaments pot suposar un realçament de les característiques dels paisatges, tant naturals com urbans.

- **Construcció d'infraestructures**

Determinades infraestructures creades per l'activitat turística poden ser profitoses no sols per als habitants i turistes, sinó que també poden ajudar a solucionar determinats problemes ambientals (per exemple, la construcció de depuradores d'aigües residuals).

2. Tipus d'impactes segons la modalitat turística, consideració de l'escala geogràfica d'estudi per a definir els impactes de l'activitat turística

Els impactes ambientals de l'activitat turística poden ser considerats d'una forma general o particular, en funció de les diferents modalitats turístiques que hi ha, ja que cada modalitat utilitza uns recursos territorials i, per tant, les implicacions ambientals no són les mateixes. Un exemple que pot ajudar a explicar aquesta qüestió és el següent: no té les mateixes implicacions el turisme de sol i platja, basat en l'aprofitament intensiu del litoral, que el turisme de creuers, ni tampoc el turisme urbà i cultural i el turisme ornitològic.

Aquesta qüestió és important per a conèixer els impactes esmentats i intentar gestionar-los, ja que la diversificació de modalitats turístiques és una de les característiques més importants del turisme actual.

Modalitat turística	Impactes més importants
Turisme de sol i platja	Ocupació massiva del litoral, canvi d'usos del sòl, generació de residus...
Turisme urbà i cultural	Massificació, generació de sorolls, contaminació per trànsit, residus...
Turisme de naturalesa	Degradació d'ecosistemes, generació de molèsties a la fauna, transformació de camins...
Turisme de creuers	Consum energètic per ús de combustible, residus, impactes derivats de la construcció dels vaixells...

Font: elaboració pròpia

Al seu torn, és interessant matisar que la qüestió dels impactes pot ser abordada des de diferents escales, tant des d'una escala local, intentant detallar els impactes i les seues causes, o bé des d'un punt de vista general o global, per a comprendre la importància de l'activitat turística en l'economia i en la societat actual. A continuació intentarem explicar aquesta qüestió amb un exemple: l'impacte ambiental generat pel transport de turistes pot ser analitzat des d'una escala global, per a intentar comprendre els consums energètics i les seues implicacions en l'emissió de CO₂ i de gasos hivernacle; o des d'una escala local, per a conèixer on pot haver-hi impactes directes relacionats amb l'emissió de contaminants o la generació de sorolls que poden afectar la població resident o els mateixos turistes.

En definitiva, les qüestions plantejades en aquest punt estan relacionades amb la necessitat de conèixer i analitzar els impactes ambientals del turisme des de diferents perspectives, amb l'objectiu de contribuir a evitar-los o minimitzar-los.

3. La necessitat d'una adequada gestió i planificació de l'activitat turística per a minimitzar i evitar impactes

La generació dels diferents impactes que caracteritzen l'activitat turística demana un esforç per a intentar minimitzar-los o evitar-los. D'aquesta manera, es fa necessària la planificació per a adequar l'ús dels recursos per al gaudi per part del turista, per això és important tenir en compte els punts següents:

- L'avaluació dels recursos disponibles (llocs en valor o no) per a determinar els models de desenvolupament que cal implantar, pressuposant la intenció de ser respectuosos amb el medi i sota paràmetres de sostenibilitat que tinguin una repercussió positiva sobre la població local i que, a més, no comprometen ni la seua conservació ni l'ús que puguin fer-ne les generacions futures.
- És necessària la gestió mediambiental de les activitats turístiques.
- El paper de les diverses administracions és molt important a l'hora d'elaborar una legislació adequada en diferents matèries (urbanístiques, d'ordenació del territori, d'aigües, etc.). A més és important fer complir aquesta legislació.

Així mateix, per a abordar aquesta problemàtica en un destinació turística cal evitar els impactes o minimitzar-los i hi ha tota una sèrie de mesures de gestió que poden ajudar a aconseguir-ho i a fer possible un turisme més respectuós i sostenible.

4. Què és el turisme sostenible? La necessària consideració del concepte de turisme sostenible

Definició de turisme sostenible

L'OMT el defineix de la manera següent:

"El turisme sostenible atén les necessitats dels turistes actuals i de les regions receptores i al mateix temps protegeix i fomenta les oportunitats per al futur. Aquesta definició suposa una via cap a la gestió de tots els recursos de manera que poden satisfer-se les necessitats econòmiques, socials i estètiques, i respectar al mateix temps la integritat cultural, els processos ecològics essencials, la diversitat biològica i els sistemes que sostenen la vida".

Aquesta definició ha sigut traduïda tenint en compte una sèrie de requisits que l'OMT (1994) considera fonamentals per a la implantació de l'Agenda 21 en els centres turístics:

- Minimització dels residus.

- Conservació i gestió de l'energia.
- Gestió del recurs aigua.
- Control de les substàncies perilloses.
- Transports.
- Planejament urbanístic i gestió del sòl.
- Compromís mediambiental dels polítics i dels ciutadans.
- Disseny de programes per a la sostenibilitat.
- Col·laboració per al desenvolupament turístic sostenible.

D'altra banda, resulten molt interessants les directrius proposades en la Carta Mundial sobre Turisme Sostenible de Lanzarote (1995), que intenta posar els fonaments per a una estratègia turística mundial basada en el necessari avanç cap a la sostenibilitat.

****Busca aquest document per a saber més sobre la qüestió. Què diu la Carta de Turisme sostenible?***

El turisme sostenible està relacionat amb la cultura, ja que relaciona el turista amb les particularitats culturals de la destinació. L'any 1995, l'OMT va donar una primera definició del turisme sostenible, que va ser revisada i modificada pel comitè de Desenvolupament Sostenible de l'OMT l'any 2004. L'objectiu de la revisió va ser adaptar la definició a les noves directrius sobre desenvolupament sostenible després de la celebració de la Cimera de Johannesburg sobre aquest tema. La nova definició es caracteritza per donar major importància a l'equilibri entre aspectes socials, ambientals i econòmics, i perquè té en compte, a més, la necessitat d'aplicar principis de sostenibilitat en tots els sectors del turisme, així com l'eliminació de la pobresa.

Desenvolupament sostenible del turisme. Definició conceptual de l'OMT (agost de 2004)

Les directrius per al desenvolupament sostenible del turisme i les pràctiques de gestió sostenible són aplicables a totes les formes de turisme en tots els tipus de destinacions, inclosos el turisme de masses i els diversos segments turístics.

Els principis de sostenibilitat es refereixen als aspectes ambiental, econòmic i sociocultural del desenvolupament turístic, amb un equilibri adequat entre aquestes tres dimensions per a garantir-ne la sostenibilitat a llarg termini.

Per tant, el turisme sostenible ha de garantir els punts següents:

- Donar un ús òptim als recursos ambientals que són un element fonamental del desenvolupament turístic, mantenir els processos ecològics essencials i ajudar a conservar els recursos naturals i la diversitat biològica.
- Respectar l'autenticitat sociocultural de les comunitats amfitriones, conservar els seus actius culturals arquitectònics i els seus valors tradicionals, i contribuir a l'enteniment i a la tolerància intercultural.

-Assegurar unes activitats econòmiques viables a llarg termini, que reporten a tots els agents uns beneficis socioeconòmics ben distribuïts, entre els quals hi haja oportunitats d'ocupació estable i d'obtenció d'ingressos i serveis socials per a les comunitats amfitriones, i que contribuïsquen a la reducció de la pobresa.

El desenvolupament sostenible del turisme exigeix la participació informada de tots els agents rellevants, un lideratge polític ferm per a aconseguir una col·laboració àmplia i l'establiment d'un consens. L'èxit d'un turisme sostenible és un procés continu i requereix un seguiment constant dels impactes, per a introduir les mesures preventives o correctives que resulten necessàries. El turisme sostenible ha de reportar també un grau de satisfacció alt als turistes i ha de ser una experiència significativa per a ells, que els faça més conscients dels problemes de la sostenibilitat i que els fomenti unes pràctiques turístiques sostenibles." (OMT, 2005).

Bibliografia

López de les Heras, M. (2004): *Manual de Turisme Sostenible: com aconseguir un turisme social, econòmic i ambiental responsable*. Ed. Mundi Prensas. Madrid, 287 pàg.

Lickorish, L, Jenkins, C. (2000): *Una introducció al turisme*. Ed. Síntesi, Madrid, 286 pàg.

Hernández, J.A. (2008): *El turisme de masses*. Ed. Síntesi, Madrid, 260 pàg.

Organització Mundial del Turisme (OMT),1999: *Guia per a administradors locals: desenvolupament turístic sostenible*. Madrid: OMT.

Organització Mundial del Turisme (OMT), 2005: *Indicadors de desenvolupament sostenible per a les destinacions turístiques: guia pràctica*. Madrid: OMT.